

მერაბ კეზევაძე

გაქარია ფალიაშვილის ქუჩა ქუთაისში

ქუთაისი მსოფლიოს უძველეს ქალაქთა რიცხვს მიეკუთვნება. არქეოლოგიური შესწავლის შედეგად ქუთაისში საქალაქო ცხოვრების 3000-წლოვანი ისტორიაა დადასტურებული. ძველი უბნები მდებარეობს მდინარე რიონის ორივე მხარეზე. ქალაქის დღევანდელი ცენტრალური ნაწილი – ბულვარისა და დრამატული თეატრის მიმდებარე ტერიტორიები – შედარებით გვიან, ფეოდალურ ხანაშია მოშენებული. ეს პროცესი განსაკუთრებით ინტენსიური გახდა 1770 წლიდან, ქუთაისის თურქთა ბატონობისაგან გათავისუფლების შემდეგ. ქალაქის აღნიშნული ტერიტორია ძირითადად სამეფო ოჯახის წევრებისა და დიდ თავადთა საგვარეულო საკუთრებას შეადგენდა. XVIII საუკუნის დასასრულს აქ ინტენსიურად მიმდინარეობს ქართველ კათოლიკეთა, ებრაელთა და სომეხთა დასახლება. უბნის მოშენებას ხელს უწყობდა ისიც, რომ აქ გადიოდა თბილისიდან დასავლეთისაკენ გამავალი მთავარი მაგისტრალი (ახლანდელი ზ. ფალიაშვილის, გელათისა და მ. კოსტავას ქუჩები) და დღევანდელი ნიუბორტის ქუჩის ბოლოში, სააპელაციო სასამართლოს ადგილზე მხარის ადმინისტრაციული ცენტრი იყო – ჯერ იმერეთის მმართველის, ხოლო შემდეგ, დიდი ხნის განმავლობაში, ქუთაისის გუბერნატორის რეზიდენცია. ქუჩის მოშენების ისტორიის განხილვამდე, მინდა აღვნიშნო მისი სახელდების შესახებ. მას, ისევე როგორც ქუთაისის ქუჩების უმეტესობას, XIX საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისში სახელი არ ჰქონდა. პირველად ის “ხიდის ქუჩის” სახელით 1861 წლის დოკუმენტებში ჩანს. დიდი ალბათობით, სახელი უკავშირდება ქუჩის ბოლოში იმჟამად მშენებარე ხიდს, რომელიც 1862 წლიდან დასრულების შემდეგ მიხეილის (წითელ) ხიდად იწოდება, შესაბამისად, ქუჩაც მიხეილის სახელის მატარებელი გახდა 1918 წლამდე. ქუჩა 1918-1921 წლებში – ბათუმის, 1921-1934 წლებში – ალექსანდრე (სამა) წულუკიძის, 1934-1953 წლებში – ლავრენტი ბერიას სახელითაა ცნობილი, 1953 წლიდან დღემდე კი ზაქარია ფალიაშვილის სახელს ატარებს.

ქუჩის მოშენება იწყება ძირითადად XIX საუკუნის დასაწყისიდან, როცა დღევანდელი რუსთაველის მოედნის ტერიტორიასა და რიონის მარცხენა სანაპიროზე, წითელი ხიდის მიმდებარედ, შეიქმნა რუსული სამხედრო დასახლება – სამხედრო დანაყოფების, შენობებისა და ჰოსპიტლის სახით. ეს იყო იმ დროისათვის დაუსახლებელი ტერიტორია, რომელიც აღმოსავლეთით მოიცავდა დიდ ფართობს დღევანდელი ქალაქის ბულვარისა და ცენტრალური მოედნის ჩათვლით და “საასპარეზო მოედნად” იწოდებოდა. ქუჩის დღევანდელი პროფილი ძირითადად XIX საუკუნის 60-იან წლებში, მას შემდეგ, რაც 1862 წელს მიხეილის (წითელი) ხიდი გავიდა

ექპლუატაციაში, ჩამოყალიბდა. წითელი ხიდის ადგილზე დასტურდება უძველესი სახიდე გადასასვლელის არსებობა, რომელიც 1861-1862 წლებში დღევანდელი ხიდით შეიცვალა. ქუჩა იწყებოდა წითელი ხიდიდან და დღევანდელი ცენტრალური მოედნის აღმოსავლეთ ხაზთან მთავრდებოდა. ხიდიდან სამოციოდ მეტრში ქუჩას ორი შესახვევი ჰქონდა: ერთი მარჯვენა მხრით მიემართებოდა (სადაც დღეს რუსთაველის მოედანია) ოქროს ჩარდახისაკენ, მეორე კი – მარცხენა მხარეზე ჯაჭვის ხიდისკენ. 1820-1840-იან წლებში ქუჩა ძირითადად ერთსართულიანი ხის სახლებითა და დარაბებით იყო მოშენებული, რომელიც 1861 წლის დიდმა ხანძარმა შეიწირა, უფრო ადრინდელი მოშენება კი – 1820-იან წლებში გაჩენილმა ხანძარმა. 1860-იანი წლებიდან უკვე იწყება ქუჩის მოშენების ახალი ეტაპი, რომელიც ძირითადად უკვე გარკვეულ გეგმიურობას ემორჩილება, კერძოდ კი, მთავარმართებელ პასკევიჩის დროს, 1829 წელს შედგენილ ქუთაისის გეგმას, რის საფუძველზეც ძირითადად ქვის და აგურის ორ-და სამსართულიანი ქვის შენობებით იქნა ქუჩა მოშენებული, რომელთა შორის უნდა გამოვყოთ დღემდე მოღწეული “ვი თი ბი” ბანკის ყოფილი შენობა, საჯარო ბიბლიოთეკა, ბეგოვის საცხოვრებელი სახლი, ყოფილი კულტურის სახლი. დანარჩენი შენობები, მათ შორის რამდენიმე მნიშვნელოვანი, სხვადასხვა წლებში განხორციელებულმა უბნის რეკონსტრუქციამ შეიწირა, კერძოდ, 1970-იან წლებში მთლიანად იქნა აღებული დღევანდელი რუსთაველის მოედნის ადგილზე მდებარე კვარტალი. ხოლო 1960-იანი წლების დასაწყისში აღებულ იქნა არქივის ყოფილი შენობის აღმოსავლეთით მდებარე კვარტალი საერთო საცხოვრებელი სახლის აგების გამო. XIX საუკუნეში ქუჩაზე მრავლად იყო დარაბები, რომელთათვის დამახასიათებელი იყო დიდზე გადმოშვებული სახურავები, რომლებიც, თავის მხრივ, რკინის წვრილ სვეტებს ეყრდნობოდნენ, მათ ქვეშ გადიოდა ე.წ. ტროტუარებად წოდებული გასასვლელები. დღევანდელი საჯარო ბიბლიოთეკის დასავლეთით ე.წ. ოცხელის პასაჟა იდგა. ეს იყო ორსართულიანი სახლი, რომელიც ფალიაშვილის ქუჩიდან ლერმონტოვის ქუჩაზე გადიოდა. შუა გასასვლელი მინით იყო დაფარული, ფალიაშვილის ქუჩაზე კი წითელი ქვით მოპირკეთებული ვიწრო ფასადით გამოდიოდა. ამ შენობის დასავლეთით ასევე ორსართულიანი შენობა იდგა, რომელშიდაც ქვევით სავაჭროები იყო განთავსებული, ზევით კი საცხოვრებელი ბინები. შენობის აღებამდე მასში კინოთეატრი იყო მოთავსებული. ამ შენობის დასავლეთით ასევე ორსართულიანი კაპიტალური შენობა იდგა, რომელიც 1960 წელს დანგრეულ იქნა მაღაზია “ბავშვთა სამყაროს” აგების გამო (არქიტექტორი გ. თოდაძე; ქცა, ფ. 513, ან.1, ს.2, ფ. 333-336).

ფალიაშვილის ქუჩის მონაკვეთი წმ. ნინოს ქუჩის გადაკვეთიდან დასავლეთით მოშენებული იყო 1860-იანი წლების შემდეგ ძირითადად ერთსართულიანი ქვის დარაბებით, რომლებზეც მოგვიანებით დაშენდა მეორე-მესამე სართულები, თუმცა არსებობს რამდენიმე გამონაკლისიც, მაგალითად, ბეგოვის სახლი, რომელიც ბეგოვის პასაჟად იწოდებოდა და 1881 წელს იყო აგებული. ასევე ყოფილი კულტურის სახლი, რომლებმაც დღემდე თითქმის თავდაპირველი სახით მოაღწიეს.

XIX საუკუნის ბოლოს ქუჩა გადაიკირწყლა, ხოლო გადასასვლელ ადგილებში ჩატანებული იყო ქვის ძელაკებისაგან დაგებული ლენტი. ტროტუარები თითქმის ორივე მხარეზე თეთრი ქვის თლილი ფილებისაგან იყო გაკეთებული, ხოლო საჯარო ბიბლიოთეკის წინ ტროტუარი მოფენილი იყო ფერადი და მხატვრული სახის გოფირებული მეტლახის ფილებისაგან, რომელიც 1950-იან წლებში ასფალტის ფენით დაიფარა.

ფალიაშვილის ქუჩაზე მნიშვნელოვანი რეკონსტრუქციის სამუშაოები ჩატარდა 1934-1936 წლებში თეატრის მშენებლობის დაწყების გამო, როცა ქუჩის უკიდურესი აღმოსავლეთი ნაწილიდან, დღევანდელი “ვი თი ბი“ ბანკის შენობამდე აღებულ იქნა დუქან-დარაბების ნაწილი, ხოლო 1956 წელს თეატრის ექსპლუატაციაში გადასვლის გამო თითქმის მთელი კვარტალი. უფრო ადრე, 1922 წელს წითელ ხიდთან არქიტექტორ ნ. თუმანიშვილის პროექტით აგებულ იქნა ქალაქის №2 აბანო. დღევანდელ ცენტრალურ მოედანზე არსებული კვარტალი აღებულ იქნა 1947-1948 წლებში, რამაც ქუჩის სიგრძე 100 მეტრით შეამცირა და დღეს 420 მეტრს შეადგენს. ყოფილი არქივის შენობის წინ იდგა ერთსართულიანი სავაჭრო დარაბები, რომელიც 1935-1936 წლებში დაინგრა და მის ადგილზე გაკეთდა სკვერი, ხოლო შენობაში 1961 წლამდე მოთავსებული იყო საბავშვო ბიბლიოთეკა (ქცა, ფ. 513 ან. 1, ს. 2, ფ. 335-341), ხოლო რეკონსტრუქციის შემდეგ (არქიტექტორი გ. თოდაძე) ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, რომელიც აქ იყო განთავსებული 2009 წლამდე.

როგორც აღვნიშნეთ, ზ. ფალიაშვილის ქუჩაზე მდებარე ძველი შენობებიდან რამდენიმე ჩვენამდე მოაღწია, რომელთა შორის უნდა გამოვყოთ ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკა. 1850-იანი წლების ბოლოს აგებულმა დიდმა, ორსართულიანმა ნაგებობამ დღევანდელი სახე 1914-1915 წლებში, ინჟინერ ე. ფრიკის პროექტით მესამე სართულის დაშენების შედეგად მიიღო (ზ. ფალიაშვილის ქ. №31). რუსტიკითა და ქალისთავებით შემკული მესამე სართული მკაფიოდ გამოიყოფა ძველი ნაგებობის სადა ფასადის ფონზე.

თავდაპირველი სახლი აზნაურ სტეფანე აკოფაშვილის საკუთრება იყო და სწორედ აქ დაიდო ბინა 1875 წელს დაფუძნებულმა ქალაქის თვითმმართველობამ და სათათბირომ. 1890 წელს სახლი არონ ელიგულაშვილმა შეიძინა. სახლი საკმაოდ დიდი მოცულობის იყო, ზედა სართულში 20 ოთახი, პირველ სართულზე კი 10 მაღაზია იყო, თითოეული სამი განყოფილებით. 1900-იან წლებში შენობის მეორე სართულზე მოთავსებული იყო აზოვ-დონის კომერციული ბანკი, ქვემოთ კი სხვადასხვა სავაჭროები (გალანტერეა, საათები და ოქროულობა, ქსოვილები, ღვინისა და სპირტის საწყობი და სხვა). საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე სახლი მუნიციპალიზირებულ იქნა და მასში კომუნალური და სასოფლო სამეურნეო ბანკები განთავსეს, მესამე სართული კი მთლიანად საბჭოთა მოსამსახურეებს ეკავათ, მათ შორის იყო ცნობილი ბარნაბა ეძგვერაძე.

1922 წელს ცოტა ხნით შენობის ერთ ოთახში ებრაელთა სამლოცველოც იყო მოწყობილი. საჯარო ბიბლიოთეკამ, რომელიც ანტონ ლორთქიფანიძის მიერ 1873 წელს დაარსებული ბიბლიოთეკის მემკვიდრეს წარმოადგენდა, შენობა 1934 წელს დაიკავა (qca, f. 38, an. 1, s. 833a; f. 296, an. 1 s. 822, f. 261; f. 108, an. 1, s. 3016; f. 108, an.1, s.33, f. 16; f. 108, an. 1, s. 341, f. 18; f. 22, an. 1, s. 20270).

საინტერესო ნაგებობაა “ვი თი ბი” ბანკის ყოფილი შენობა. ზ. ფალიაშვილის ქ. №35-ში მდგარი სამსართულიანი ნაგებობა, რომელიც ინჟინერ ე. ფრიკის პროექტით 1915-1916 წლებშია აგებული, ვაჭარ მიხეილ მოშიაშვილს ეკუთვნოდა. სახლის პირველ სართულზე ფარდულები იყო, ზემოთ კი მშენებლობის დასრულებისთანავე ვოლგა-კამის კომერციული ბანკის ქუთაისის განყოფილება განთავსდა. XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისიდან უკვე მუნიციპალიზირებულ შენობაში ჩანს კომუნალური ბანკი, დამზღვევი სააგენტო და ქალაქის ლომბარდი. 1961 წლიდან შენობაში მოთავსებული იყო სსსრ ბანკის ქუთაისის განყოფილება, რომელიც 1987 წლიდან მრეწველბანკმა შეცვალა. უფრო მოგვიანებით მასში ინდუსტრია ბანკი, გაერთიანებული ქართული ბანკის ქუთაისის რეგიონალური ფილიალი და “ვი თი ბი” ბანკის განყოფილება იყო მოთავსებული.

მოღერნის სტილის მაღალი შენობა თავისი კომპისებური რიზალიტებითა და დატეხილი კონტურით მკაფიო ურბანულ აქცენტს წარმოადგენს. ფასადის გადაწყვეტა ფრიკისავე პროექტით გადაკეთებულ საადგილმამულო ბანკის შენობას ეხმიანება (დღევანდელი თამარ მეფის ქუჩა №56). ფასადს დინამიკურობას ანიჭებს გუმბათით დაგვირგვინებული და ფრონტონით დასრულებული რიზალიტების, ოვალური და სწორკუთხა აივნების, თაღოვანი და სწორკუთხა ვიწრო ღიობების მონაცვლეობა (qca, f. 108, an. 1, s. 4496, f. 4; f. 38, an. 1, s. 833a; f. 296, an. 1, s. 12, f. 185; gaz. "Cveni megobari", 1916, 214).

ქუჩაზე არსებულ ისტორიული პასაჟებიდან დღემდე მოღწეულია ბეგოვის პასაჟა. იაკობ ბეგოვის ყოფილი საცხოვრებელი სახლი (ზ. ფალიაშვილის ქ. №23) ინჟინერ ი. ლიავდანსკის პროექტითაა აგებული 1882 წელს. ტრადიციულად, შენობის პირველი სართული დარაბებისთვის იყო განკუთვნილი, მეორე საცხოვრებლად გამოიყენებოდა. ნაგებობის პროექტი გარკვეული ცვლილებებით განხორციელდა. შენობა საკმაოდ დიდი მოცულობისაა და ფალიაშვილის ქუჩას “პასაჟით” ბაზართან აკავშირებს.

რუსტიკით შემკული ფასადი სწორკუთხა ღიობთა რიგით არის დანაწევრებული. მკაფიო აქცენტებად იკითხება ფსევდოორდერული პილასტრებით მოხარჩობებული ფართო მშვილდათაღოვანი ღიობი და მის თავზე მოქცეული ფრონტონი, რომელიც “ბაროკული“, მცენარეული და კლასიკური რეპერტუარის არქიტექტურული ელემენტებითაა შემკული. ფრონტონის წვერში ნაგებობის თარიღია გამოკვეთილი, ცენტრში კი საათი იყო დამონტაჟებული. კარნიზის შემამკობელ უჩვეულო კბილანებს შორის მფლობელის რუსული მონოგრამაა – **МЗ** (m. bulia, m. janjalia, 2006: 117).

XIX საუკუნეში ზ. ფალიაშვილის ქუჩაზე რამდენიმე სასტუმრო არსებობდა. მათგან ჩვენამდე მოაღწია ყოფილი სასტუმრო “ლონდონი“-ს შენობამ. 1880-იან წლებში დღევანდელი ზ. ფალიაშვილისა და ცისფერყანწელთა ქუჩების კუთხეში აგებული სასტუმრო “ლონდონი“ ელიგულაშვილისა და გრ. გველესიანის საკუთრება იყო. სადღეისოდ საკმაოდ გადაკეთებული შენობის მეორე სართულს თავდაპირველი სახე მეტ-ნაკლებად შენარჩუნებული აქვს. ტრაპეციული მოყვანილობის ნაგებობის შუა წახნაგს ფრონტონი აგვირგვინებს. ფასადის მორთულობა სიუხვით გამოირჩევა: კედელი ორფერი რუსტიკის ზოლებითაა დაფარული, თაღოვან ღიობთა საპირეებს რუსტიკებული ქვაბი ანაწევრებს, კარნიზს ტრიგლიფებისა და მეტოპების ფრიზი მიუყვება, მეტოპებში სხვადასხვაგვარი მცენარეული და ანტროპომორფული მოტივებით შემკული მედალიონებია ჩასმული (მ. bulia, m. janjalia, 2006: 122).

ზ. ფალიაშვილის ქუჩაზე არსებულ ძველ სახლებს შორის თავისი მასშტაბით გამორჩეულია კონსტანტინე ხარაზოვის სახლი. 1874 წელს წითელი ხიდის მიმდებარე ტერიტორიაზე, მიხეილის (ამჟამად ზ. ფალიაშვილის) ქუჩის ჩრდილოეთ მხარეზე, თავად ოთარ კონსტანტინეს ძე დადემქელიანისაგან – სვანეთის უკანასკნელი მთავრის მურზაყან (კონსტანტინე) დადემქელიანის მემკვიდრისაგან – მამული შეიძინა ქუთაისელმა მოქალაქემ კონსტანტინე სტეფანეს ძე ხარაზოვმა (ხარაზიშვილმა), სადაც 1875-1876 წლებში ორსართულიანი ქვის დიდი სახლი ააგო, რომლის ქვედა სართულში 34 ოთახი იყო, ზედაში კი – 28.

1898 წელს აღნიშნული სახლი კონსტანტინე ხარაზოვისაგან 35 ათას მანეთად შეიძინა ქუთაისის საქალაქო თვითმმართველობამ. სხვადასხვა დროს შენობაში მოთავსებული იყო ქუთაისის საოლქო სასამართლო, საჯარო ბიბლიოთეკა, კლუბი, სათავადაზნაურო დეპუტატთა საკრებულო, ცეცხლისგან დამზღვევი საზოგადოების კანტორა, ქალაქის გამგეობა, ქიმიური ლაბორატორია, მიკროსკოპიული სადგური, საგუბერნიო სტამბა და სხვა.

1948-1949 წლებში შენობის მეორე სართულს ჩაუტარდა რეკონსტრუქცია, კერძოდ, ქუჩაზე გამომავალი ხის აივანი შეიცვალა კაპიტალური კედლით. ათეული წლის განმავლობაში შენობაში განთავსებული იყო ვასო აბაშიძის სახელობის კულტურის სახლი.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე ფალიაშვილის ქუჩაზე მდებარე თითქმის ყველა გამორჩეული სახლი, მათ შორის ზემოთ განხილული შენობებიც მუნიციპალიზებულ იქნა, ასევე ფილხაზ ციციაშვილის სახლი, რომელშიც წითელი ჯვრის კომიტეტი მოათავსეს, ქალაქის თვითმმართველობის ყოფილი სახლი, რომელიც დღევანდელი რუსთაველის მოედანზე მდებარეობდა და რომელშიც ჯერ პასტერის სადგური, უფრო მოგვიანებით კი ბავშვთა საავადმყოფო და ამბულატორია იყო მოთავსებული, პავლე ჩაკვეტაძის სახლი, რომელშიც საბჭოთა სავაჭრო ტრესტების კანტორა მოათავსეს და სხვა.

მიუხედავად მრავალი, ზოგჯერ გაუმართლებელი რეკონსტრუქციისა, ზაქარია ფალიაშვილის ქუჩა ძირითადად თავდაპირველ გამორჩეულობასა და სილამაზეს ინარჩუნებს, რაშიც გადამწყვეტ როლს მისი მდებარეობა (ბულვარისა და წითელი ხიდის სიახლოვე) ასრულებს.

---

damowmebuli literatura da wyaroebi

m. bulia, m. janjalia, 2006 _ m. bulia, m. janjalia, quTaisi, Tb., 2006.

qca _ quTaisis centraluri arqivi, f. 513 an.1 s.2.

qca _ quTaisis centraluri arqivi, f.38 an.1 s.833a; f.296 an.1 s.822; f.108 an.1 s.3016; f.108 an.1 s.33; f.108 an.1 s.341; f.22 an.1 s.2027.

qca _ quTaisis centraluri arqivi, f.108 an.1 s.4496; f.38 an.1 s.833a; f.296 an.1 s.12

გაზ. **"Cveni megobari"**, 1916 _ gaz. "Cveni megobari", #214, 1916.

ilustraciebis aRwerilobebi

sur. 1. mixeilis (dRevandeli faliaSvilis) quCa _ 1910-iani wlebis bolo.

sur. 2. mixeilis (dRevandeli faliaSvilis) quCa _ 1890-iani wlebi.

sur. 3. faliaSvilis quCa _ 1950-iani wlebi.

sur. 4. faliaSvilis quCa _ 1950-iani wlebis bolo.

sur. 5. qalaqis gamegeobebis saxli dRevandel SoTa rustavelis moedanze _ 1950-iani wlebis dasawyisi.

sur. 6. quTaisis diubua de monperiseuli gegma _ 1833 weli.

sur. 7. xidis (dRevandeli faliaSvilis) quCis mimdebare teritoriis gegma _ 1861 weli.

sur.1.

sur. 2.

sur. 3.

sur. 4.

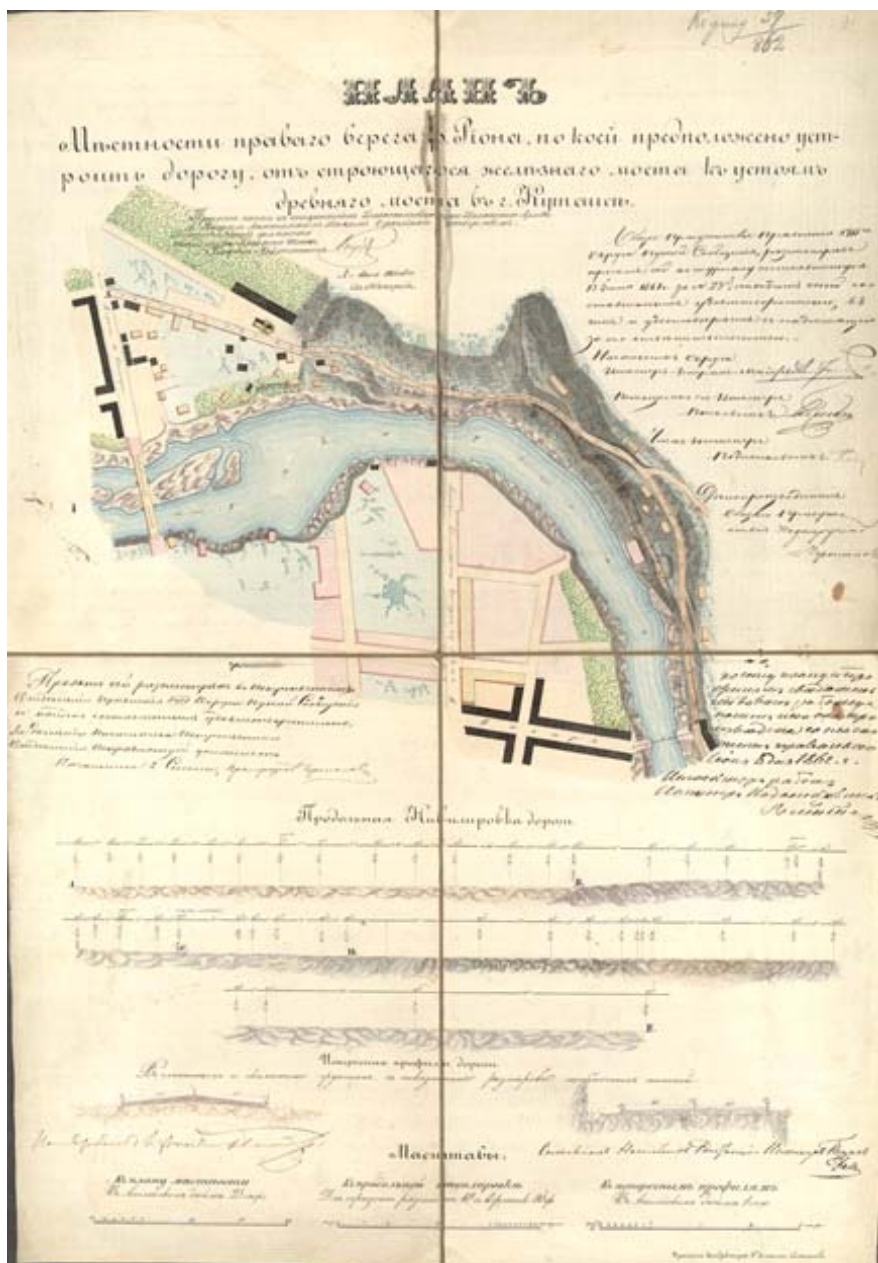

sur.5.

sur.6.

sur. 7.

MERAB KEZEVADZE**ZAKARIA PALIASHVILI STREET IN KUTAISI**

Old districts of Kutaisi are situated on both banks of the river Rioni. Modern city center - Boulvoire and dramatic theatre surroundings are mentioned in the late feudal age. Mentioning Paliashvili street starts from XIX century. The street used to start from the red bridge and ended to the east line of the present-day square. In 60 meters from the bridge the street had 2 turning

points, one was heading right (modern Rustaveli square) second was going on the left side towards Chain bridge.

Paliashvili street passage from the cross of St. Nino street to the west side there were generally single-story houses which were developed into 2 and 3 floored houses though there are several exceptions, e.g. Begov house built in 1881, also a former culture house which still holds the same name.

From the old buildings situated in Paliashvili street only some of them survived till this time, we should distinguish Kutaisi Public Library building among them. Initially, it was the property of the noble person Stefane Akopashvili. In 1875 it was the house of the local government. In 1890 the house was bought by Aron Eligulashvili.

The library which was the inheritor of the one founded by Anton Lortkipanidze in 1873 took the building in 1934.

Despite lots of, sometimes incorrect reconstructions Zakaria Paliashvili street retains initial distinctness and beauty, which is mostly provided by its situation (closeness of Boulvoire and the bridge).